

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

ФИЛОЛОГ

ЧАСОПИС ЗА ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ

PHILOLOGIST

JOURNAL OF LANGUAGE, LITERARY AND CULTURAL STUDIES

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

VI/2012

ЕГЕРИЋЕВО ПРОУЧАВАЊЕ КЊИЖЕВНО-КРИТИЧКОГ ДЕЛА ЂОРЂА ЈОВАНОВИЋА И ПРИРОДА ОДНОСА АНТИДОГМАТСКЕ КРИТИКЕ ПРЕМА ПРЕДРАТНОЈ ЛИТЕРАТУРИ

Апстракт: У раду је најпре анализирано Егерићево тумачење опуса Ђорђа Јовановића и утврђено је да књига Реч у времену, имајући пре свега у виду идеолошки вокабулар који је коришћен, није на нивоу других Егерићевих остварења. Уочено је затим да је такав приступ предратној литератури карактеристичан уопште за модерне послератне српске критичаре (чак све до 1990-их година) и проблематизована је природа односа антидогматске критике према предратним писцима и критичарима. Назначивши да је реч о недовољно расветљеном идеолошком односу, у оквиру којег постоје унутрашње нелогичности и недоследности, истакнута је – према уверењу аутора – анахроност и неодрживост таквих књижевно-историјских ставова.

Кључне речи: Мирослав Егерић, српска критика после Другог светског рата, идеолошка критика, модерна критика.

Намера аутора овог рада је двојака. Прво, да укаже на Егерићево бављење социјалном литературом и новим реализмом (на примеру изучавања опуса Ђорђа Јовановића), који су као књижевна раздобља хронолошки непосредно претходили избијању Другог светског рата, на његов однос према идеолошком статусу те књижевности као и на место Егерићево монографије о Ђорђу Јовановићу у оквиру целовитог критичарског опуса. Друго, анализом је проблематизована и природа односа српске послератне модерне антидогматске критике према предратним левичарским и нелевичарским критичарима и писцима, и уочене

су извесне нелогичности и парадоксалности у поменутом односу.¹

Егерићева монографска студија о делу Ђорђа Јовановића (1909–1943) настала је 1969. године као његова докторска дисертација, под насловом *Књижевно и критичко дело Ђорђа Јовановића* (коју је под менторством Срете-на Марића одбранио наредне, 1970. године). Своју дисертацију, у структурно донекле измењеном виду, Егерић је објавио у „Замку културе“ из Врњачке Бање 1975. године, насловивши је *Реч у*

¹ Овај рад је настао у оквиру пројекта *Аспекти идентитета и њихово обликовање у српској књижевности* (бр. 178005), финансираног од стране Министарства просвете и науке Републике Србије.

времену. За ову књигу добио је престижну награду „Ђорђе Јовановић“² истоимене београдске библиотеке „за изузетно критичко-есејистичко остварење“ (Gikić 1975: 18).

Потребно је истаћи да је *Реч у времену* једина Егерићева права монографска студија, за разлику од осталих књига које су формиране од есеја о различитим ауторима и баве се различитим темама. Такође, и Егерићеве књиге *Дух и чин* (2000), о Меши Селимовићу, и *Време и роман* (2001), о Добрици Ћосићу, могу се условно сматрати монографским студијама будући да је реч о скупу засебних есеја које је Егерић претходно већ публиковао у стручним часописима или у својим ранијим књигама.

У својој истраживачкој студији Мирослав Егерић је критичарским видокопругом обухватио међуратни период у српској књижевности и дело београдског критичара Ђорђа Јовановића, с „крупном намером да га пре свега осветли дијахронијски, у историјском, културном и социјалном контексту његовога времена“ (Палавистра 2008: 696–697). У неку руку, критичарски лик Ђорђа Јовановића је погодан за обухватније тумачење српске међуратне књижевности и критике будући да је овај аутор дао свој књижевни допринос у оквиру два од три кључна књижевна правца између два светска рата – надреализма и правца социјалне литературе.³

Обратићемо пажњу најпре на оно што је у критици, у невеликом обиму, до сада писано о Егерићевој књизи која је предмет нашег испитивања. Радомир

² Жири који је одлучивао о додели ове награде чинили су Александар Вучо, Ели Финци, Петар Џацић, Чедомир Мирковић и Вито Марковић.

³ Трећи стилски правац је експресионизам, који се, у традицији српске књижевности после Првог светског рата, појављује као један (најдоминантнији) од књижевних покрета (и уметничких уопште), који су се збирним именом називали авангардом.

Ивановић (2003: 23) тврди да је „у сфери књижевне историје најзначајнија Егерићева монографија *Реч у времену*, посвећена књижевном делу Ђорђа Јовановића, 1974“, док Иван Негришорац (2003: 69) наводи да, „ако је судити по бројности одзива и интензитету проблематизације књижевне супстанце, онда би се могло рећи да су за Мирослава Егерића далеко најзначајнији писци били превасходно приповедачи – Иво Андрић, Милош Црњански,⁴ Меша Селимовић и Добрица Ћосић, а од критичара Јован Скерлић и Ђорђе Јовановић“.

Са ставом Радомира Ивановића се у начелу можемо сложити. *Реч у времену* је књига с највећим научним амбицијама њенога писца (у поређењу с другим његовим књигама), имајући у виду да је Егерићев приступ књижевним делима пре свега есејистички. Такав есејистички приступ, на примеру Егерићеве критичке праксе, подразумева примарну заинтересованост аутора за идејни и значењски слој конкретног књижевног остварења (Bulatović 2011b). С друге стране, бављење делом одређеног писца у контексту књижевне епохе којој је припадао (уз примену научног апарата),⁵

⁴ Уколико у обзир узмемо „бројност одзива“ и вредност критичких налаза Мирослава Егерића, онда Милош Црњански ни у којем случају не припада групи писаца које је Негришорац навео. Иако је Егерић у једном интервјуу (објављеном у *Гласовима и ћутањима*) споменуо и име Црњанског међу писцима без којих се не може „замислити наш духовни простор“ (Егерић 1983: 203), он није писац чије је дело Егерић у својим текстовима у већој мери испитивао (објавио је укупно три краћа текста о Црњанском, од којих су поједини штампани у више прилика).

⁵ *Реч у времену* је једина Егерићева књига која је објављена уз доследну употребу научног апарата. Мирослав Егерић, као критичар-есејиста по књижевној вокацији, у осталим књигама (као ни у текстовима објављиваним у стручним публикацијама) нема амбиције за строгу примену научног апарата. Основни разлог за другачији Егерићев приступ у писању монографије о Ђорђу Јовановићу јесте чињеница да је ова књига настала као његова докторска теза.

што је својствено књижевној историји, обележје је Егерићевог приступа у студији о Ђорђу Јовановићу. Стога, *Реч у времену* и јесте монографија која је у већој мери књижевно-историјска и научна него остале Егерићеве књиге. Наша наведена тврдња, при томе, не подразумева да су Егерићеви налази до којих је дошао истраживањем Јовановићевог опуса нужно вреднији од његових увида изложених у другим књигама. Негришорац, такође, исправно увиђа о којим је критичарима Егерић највише писао, мада би тачније било рећи да је Скерлићу и Јовановићу посветио највећи број страница своје критике (у односу на остале критичаре којима се бавио), него да им је посветио највећи „број одзива“. Осим студије о Јовановићу, Егерић није о њему објавио већи број текстова у осталим књигама, нити у стручним периодичним публикацијама. У књизи *Дела и дани II* штампао је есеј „Андре Жид и Ђорђе Јовановић“ (Егерић 1982), док су у периодици објављени његови огледи „Ђорђе Јовановић или борилачка критика“ (Егерић 1964), „Трагизам и сјај гласника“ (Егерић 1965), „Ђорђе Јовановић између теорије и критичарске праксе“ (Егерић 1974) и „Портрет критичара борца“ (Егерић 1975в).

„Горљиво заокупљен сложеном једначином *идеолошког и творачког* [подвукао С. Г.] у књижевном чину и, нарочито, решењима наших напредних писаца“, како је забележио Славко Гордић, „Егерић преимућство свог (недогматског) опредељења редовно оверава луцидним оповргавањем друкчијих (догматских) уверења, а да при том, бар у буднијим тренуцима, не губи из вида *дух времена* [подвукао С. Г.], сенке које су предстојећи догађаји бацали на четврту деценију XX века.“ (Гордић 1994: 179). Уз то, Гордић (1994: 180) је записао како је Егерић расветлио критичарски лик Ђорђа Јовановића „даром приповедача и понорном дубином психоанали-

тичара“. Насупрот Гордићевом виђењу, који је на афирмативан начин указао на Егерићеву антидогматичност и неједностраност (у смислу присуства критичке аналитичности) у тумачењу књижевности и критичке мисли новог реализма, Предраг Палавестра не вреднује високо ову Егерићеву студију, која је, према његовом мишљењу, „оживела драматичну епоху успона партијске свести и њеног утицаја на књижевност, а, у истом тренутку, назначила моралну и интелектуалну драму ангажованог интелектуалца и класно опредељеног књижевног критичара у служби Револуције“ (Палавестра 2008: 697). Палавестра је у својој *Историји српске књижевне критике* навео следеће, умногоме негативно, своје виђење књиге *Реч у времену*:

Егерић је назначио бројне и дубоке историјске културне противречности, које су имале непосредно дејство на цивилизацију XX века и којима су биле захваћене југословенске књижевности, посебно књижевни критичари као непосредни носиоци покрета тога доба. Читавим бићем укључен у та збивања, Ђорђе Јовановић је, према Егерићевом налазу, платио цену својега времену – његова реч се једино тада остварила. Припадност надреалистичком покрету и политичко сазревање на робији означили су преломне тачке и прелаз од индивидуалне побуне до револуционарне акције у служби партијске идеологије. Трагичну компоненту тога 'дисциплинованог' и 'пристрасног критичара', како га је Егерић представио, оставио је ипак необрађеном и једва назначеном. Драма партијског интелектуалца није га потресла, као што га није нарочито занимала ни ваљаност идеја којима је он служио. Било му је довољно што је у критичарском раду Ђорђа Јовановића нашао таленат, крепку реч, јасан поглед на књижевност, оданост вери и постојаност у опредељењу. Те критичке одлике Егерић је и сам највише ценио, па је његов приступ Ђорђу Јовановићу у много чему био избор по сродности. (Палавестра 2008: 697)

Иако не можемо недвосмислено утврдити да ли Палавестра мисли на „ваљаност“ или „неваљаност“ партијских идеја у предратним временима, то

ипак не представља једну од већих мањкавости ове књиге. Трагична компонента (коју Палавестра проницљиво уочава) великог броја ондашњих српских интелектуалаца-револуционара садржана је, по нашем уверењу, у томе што је њихова етички инспирисана борба, морална и духовна узвишеност жртвовања за друге, у основи инструментализована и подређена туђим интересима⁶ (рецимо, мартовски пуч и улога Велике Британије).⁷ У том светлу, и пуч изведен 27. марта 1941. године указује се не само као вид херојске борбе против фашизма

⁶ Егерић бележи да је време пред Други светски рат „постављало писце пред опредељења, у коме ни једна реч стварно талентованих природа није смела бити препуштена слугама такозваног 'новог европског поретка'“ (Егерић 1975б: 139). Трагика оног дела српских револуционара чија је приврженост комунистичкој борби имала слободољубиви карактер проишлази из тога што је модел новог европског поретка (о којем Егерић пише из једне перспективе) из позиције такозваних српских савезника предвиђао комунистички југословенски експеримент, који је био једнако опасан. При томе, иако међусобно супротстављени, и комунизам, и фашизам као и англоамерички антикомунизам и антифашизам у основи се (и на почетку 21. века) нису разликовали у политици према Србима (на пример, иако се актуелна идеолошка доктрина Сједињених Америчких Држава и једног дела земаља Европске уније темељи, између осталог, на израженом антикомунизму, њихова политика садржи све негативне одреднице марксистичког и комунистичког односа према српском народу).

⁷ Упореди хипокритско инсистирање тадашњег ратног премијера Велике Британије, Винстона Черчила, да „Србија пронађе своју душу“ и масовно се укључи у борбу против Хитлерових трупа. Критика пуча извршеног 27. марта не подразумева и подршку приступању Краљевине Југославије Тројном пакту (уговор је потписао Драгиша Цветковић, 25. марта 1941. год. у Бечу), за чије избегавање није постојало довољно политичке мудрости. Према Србији и њеним националним интересима, за време Другог светског рата и непосредно након њега, непријатељске намере су имале не само немачке, италијанске, хрватске и албанске фашистичке снаге него и Велика Британија и Јосип Броз (о чему постоји обимна историјска грађа).

него и као плод српске лаковерности (и незрелости дела интелектуалне елите), због које су Срби почетком пете деценије 20. века доведени до националне трагедије. Без обзира на то, Јовановићева борба (као комунисте) несумњиво је била подстакнута хуманистичким идеалима, „етичком преданошћу изабраном идеалу“ (Егерић 1975б: 133) и тежњом ка слободи у борби против непријатеља и окупације земље, и из такве визуре Егерић посматра његов друштвени и књижевни рад. Јовановићева мисао, како Егерић тврди, „носи собом ограничења једног времена и опредељености и чијој функцији страсно жели да буде и да се испуни“, али она „није лишена моралне подлоге“ (Егерић 1975б: 65).

Кључни недостатак ове Егерићеве књиге, према нашем увиду, није у недовољно истакнутој трагичној димензији „партијског интелектуалца“ (коју смо покушали да осветлимо), него у односу према различитим фазама Јовановићевог књижевног рада,⁸ а затим и у каткада прекомерној и непотребној употреби идеолошке реторике у студији *Реч у времену* (опозиција напредно – реакционарно, „монархофашистичка диктатура“, итд.).

За потребе ове студије неопходно је расветлити послератни књижевно-историјски контекст (у синхронијској равни) у којем се Егерић као књижевни критичар појавио. Деретић (2007: 330) пише да је „у књижевним борбама с почетка 1950-их година дошло до поларизације и у критици око схватања књижевности: на једној страни били су поборници модерног а на другој при-

⁸ Наиме, стиче се утисак да је Егерић исувише скрајнуо Јовановићеву надреалистичку фазу (у којој је он дао изванредан допринос српској књижевности), а на појединим местима безмало глорификовао његов критичарски рад у новореалистичкој фази (мислимо на Јовановићеве текстове о Скерлићу, проти Матеји Ненадовићу, Светлику Ранковићу, Лази Лазаковићу, Дису).

сталице традиционалног, реалистичког“ (при чему се традиционално и реалистичко односи на социјалистички реализам).⁹ У југословенској и српској критици под доминацијом Комунистичке партије владао је, према Палавестри, „став вулгарног марксистичког прагматизма“ (Палавестра 2008: 475). Егерић (1975а: 25) пише да се „до 1952. године, чак и нешто касније – гласови у прилог једне модерније схваћене критичке свести, обијају о зидове једносмерног идеологизма, волунтаристичке строгости и упућености“. Исти аутор наводи да

кад оставимо по страни видљиве, тада несумњиво снажне форме политичког притиска у области културе – чије карикирање не мора значити и стварну супериорност над њима – остаје чињеница да у критици поратних неколико година – више од пола деценије – постоји једно снажно волунтаристичко идејно мерење вредности. У њему доминирају: априорност, самоувереност, чврстина става, дух правилног постављања, дијалектичке исправности у оквиру теорије одраза. Сва та критика скоро, пленумска и конгресна, критика алманаха, новина и часописа, усмена и писана, месечна и дневна, има једно заједничко својство: 'она је тражење у оквиру пронађеног'. Било да се јавља као излагање 'шта се сме а шта не', било да учено излаже дијалектику стваралачког процеса, сумњичава је, инцизивна, будна у једносмерном [подвукао М. Е.]. (Егерић 1975а: 20)

У сажетом виду ћемо изнети и важну напомену која се тиче модерне српске послератне критике уопште (као и самог Егерића). Најпре, иако несагласно и противно догматизму у литера-

тури, писање највећег броја српских модерних послератних критичара (у појединачним случајевима чак и до почетка 1990-их година) није лишено извесног идеолошког слоја. Ову појаву су терминима „социјалистички естетизам“ и „партијски модернизам“ именовали Света Лукић, односно Предраг Палавестра (Лукић 1963; Палавестра 2008: 501).

Сукоби на релацији социјалистички реализам – модернизам могу се сагледати и као вид унутарпартијских неслагања у вези с концептом културне политике који би требало применити, о чему су у својим обимним студијама писали Ратко Пековић и Душан Бошковић. Ипак, овај проблем није остао потпуно и у свим аспектима истражен у проучавању историје српске књижевности и критике, и стога ћемо, свесни ризика таквог покушаја, указати на недоследности, идеолошку боју и парадоксалности које постоје у третману појединих сегмената нашег критичког наслеђа (на чијем занемаривању је, на примеру српске књижевности, инсистирала и комунистичка и неолиберална идеологија).

Како смо већ нагласили, двома наведеним синтагмама – „партијски модернизам“ и знатно увреженијом „социјалистички естетизам“ – указано је јасно (али не и у развијенијој форми) на превлађујући карактер антидогматског ангажовања српских критичара у послератној борби за књижевни модернитет. Дакле, бројни српски послератни критичари, иако су се жестоко одупирали догматском марксистичком концепту о значају и улози књижевности, нису то чинили с позиције која би се противила комунистичком систему и друштвеном уређењу. Наш циљ у овој анализи није да се критички односимо према идеолошком опредељењу послератних модернистичких критичара, него да укажемо на поједине (превиђене) недоследности, нелогичности и парадок-

⁹ Довођењем у везу термина „реализам“ и „традиционализам“ (којима се обележава соцреалистичка књижевност) с одредницама које се користе за критику из периода српске *прве модерне* (она се такође означава као „традиционалистичка“ за разлику од авангардних тенденција), погрешно се – посредством употребе идентичних квалификатора – успоставља извесна термилошка аналогја између периода српске књижевности с почетка 20. века и литературе с партијским обележјем.

салности које су се појављивале у једном периоду њиховог критичарског рада.

Прво, бројни критичари који су поборници модерног концепта у послератној књижевности (или истраживачи међуратне и послератне српске литературе), уз критику постојања марксистичке идеолошке матрице у оцењивању књижевних остварења, истовремено се служе комунистичком реториком и постављају површну опозицију напредно – назадно (реакционарно, десничарски), и то на начин који изискује нашу критику. Употреба поменутих квалификација најпре сведочи о нереткој идеолошкој обележености критичких судова: иако су критичари о којима је реч велики противници идеолошког догматизма у књижевности, они сваку критику левичарских политичких начела из предратног периода називају реакционарним и назадним. Стога се намеће закључак који је сагласан с Палавстрином тврдњом о постојању „социјалистичко-модернистичке књижевности“, као „одјеку ранијих идеолошких сукоба на књижевној левици“ (уз нашу напомену да тај сукоб није престао после победе модернистичког схватања литерарног стварања 1950-их година,¹⁰ него да његово трајање, у другачијим видовима и с новим актерима, досеже чак и до почетка 21. века). Осим идеолошке конотације која се огледа у употреби наведених одредница, постоји и битна недоследност и парадоксалност у коришћењу термина „напредно“, „назадно“, „реакционарно“. Тако, критичари који су у одређеном раздобљу свог критичарског рада показивали одлике поменутог „партијског модернизма“ називали су

оне ауторе који оспоравају модерне тенденције у послератној књижевности *марксистичким догматицима*; док су, истовремено (некад чак и у оквиру истог текста), с друге стране, све оне критичаре који су у предратном периоду изражавали бојазан од болшевизма и марксизма у књижевности (и друштвеном животу) називали „реакционарима“, „противницима сваке напредне мисли“, десничарима, па чак и фашистима. При томе је за олако називање некога реакционаром и десничарем довољно да су старији српски критичари исказивали негативан однос према болшевизму и комунистичкој револуцији, без обзира на то што су потоњи догађаји посведочили оправданост њихове бојазни.

Друго, разматрања из претходног параграфа показују нам позицију коју су значајни српски критичари и историчари књижевности у одређеном периоду своје борбе за књижевни модернитет заузимали: они, наиме, нису водили антидогматску борбу с некомунистичких позиција него, пре свега, као противници искључивости и догматизма у таквој идеологији.

Претходна констатација указује на још једну искључивост и недоследност која се тиче генерализације односа према онима који су деловали антикомунистички у критици предратног времена. Један од закључака претходних разматрања јесте да постоји схватање критичара модерниста да је могућ недогматски и нетитоистички социјализам. Међутим, такву „олакшавајућу околност“ они нису имали за предратне противнике књижевне левице: свако критиковање комунистичке доктрине окарактерисано је у самом старту као нужно реакционарно и десничарско (уз додавање изразито негативног значења такозваној „десничарској идеологији“). Уколико бисмо се према представницима „левицарског недогматизма“ (и „партијског

¹⁰ Треба нагласити да после Резолуције Информбироа из 1948. године негативна критика социјализма као естетичке доктрине није више била политички неподобна, али је репресивна идеолошка критика задржала неизмењен однос према књижевним појавама које нису биле по мери државно-партијске културне политике.

модернизма“) односили на сличан начин као што су то они чинили (у једном периоду свог критичарског рада) према предратним „реакционарима“, онда би се могао извести закључак (у складу с њиховом тадашњом логиком) о томе да су сви послератни борци против крајности у политичком и књижевном животу (који су притом левичарску идеологију називали „напредном“) заправо били титоисти или аутошовинисти, што би свакако био површан и нетачан закључак.

С друге стране, након разматрања о природи модерне критике у другој половини 20. века, бројне критичке оцене Мирослава Егерића о Ђорђу Јовановићу су утемељене и прецизне. Егерић истиче да су Јовановићеви есеји о српским ауторима знатно бољи од оних о страним, уз објашњење да се у његовим критикама о страним писцима осећа „повишено присуство једне монотоне жестице, тврдоће стила, ’јакобинске’ виталности која више говори о темпераменту него о аргументу којим се критичар изражава“ (Егерић 1975б: 122). Када даје збирни суд о вредности Јовановићевог критичарског рада, Егерић бележи да „не бисмо могли рећи да је место његове књижевне критике у самом врху домаће лествице критичких вредности“, али да у „његовом настојању да оживи драгоцености наше прошлости, у култу јасне историјске свести, у доследној етичкој преданости изабраном идеалу као јединству умног и моралног остварења, ми и данас можемо открити поруке значајног гесла: да интелектуално живети значи испунити дужност према свом времену и да од тог испуњења зависи дефинитивни изглед нашег људског пролажења у општој пролазности“ (Егерић 1975б: 133). Због тога је, према Егерићу (1975б: 133), „мера у којој се испунио Јовановић више људска, борацка, него књижевна, уметничка“. Насупрот томе, тврдње Мирослава Егерића

(1975б: 146) да „на раздаљини од три деценије, већини Јовановићевих памфлетских и полемичких судова време није ништа одузело од њихове тачности и плодности предвиђања“ и да је „сав онај низ десно упућених и десним струјањима надахнутих личности против којих је Јовановић ратовао однела матрица политичких и социјалних догађаја, а они који су, физички, преживели те догађаје ни данас не могу имати пресуднију реч у духовном животу наше заједнице“ у данашњем времену (три деценије након што их је Егерић изрекао) нису одрживе.

Теза о неједностраности Мирослава Егерића примењива је на његово проучавање књижевно-критичког дела Ђорђа Јовановића, за кога наводи да је идеолошки супротстављене писце видео „као непријатеље, књижевне периоде као етапе на путу до победе пролетаријата а мисију интелектуалца као мисију Исуса који истерује трговце из храма“ (Егерић 1975б: 122). Уз то, Егерић критички приступа утилитаризму социјалне литературе и „једнотоности која је почела да замара критику и публику“ (Егерић 1975б: 23). По његовом мишљењу, неприхватање слободе стваралачког поступка од стране идеолошки обојене предратне социјалне литературе (и новог реализма) имало је за последицу да овај сегмент српске књижевности остане без вреднијих уметничких остварења. Даље, Егерић је показао да Јовановићева критика (иако је носила обележја идеолошке) није била искључива, те да је он од писаца захтевао поштовање норматива новореалистичке поетике и није безусловно прихватао све што је имало одлике социјалне литературе (на примеру критике збирке песама *Изнад понора* Чедомира Миндеровића и романа *Девојка за све* Милке Жицине).

Између овог српског критичара, који је писао од друге половине 1920-их

година до почетка 1940-их, и Јована Скерлића, Егерић је успоставио неколико стилских аналогја.¹¹ Оне се огледају у „духу одсечне, ка истини устремљене мисли, храбрости да се за својом мисли иде без ограничења, смислу за сликовито и одсечно етикетирање ствари и појава, срчаност и одређеност у суду, и преданости својим мислима и идејама“ (Егерић 1975б: 145). Такође, обојица критичара, по Егерићевом (1975б: 138) схватању не укључују мотиве личног незадовољства у полемичким текстовима, него их пишу „са осећањем да врше један значајан и частан социјални посао, да је ћутање не само морални него и сазнајни пораз“. На тај начин, у светлу Егерићевих интерпретација, Ђорђе Јовановић представља једног од ретких бивших српских надреалиста који су свој потоњи критичарски рад у оквиру социјалне литературе – без обзира на све једностраности и недостатке – уздигли на моралну чистину.

Као закључак разматрања у овом раду, навешћемо да књига *Реч у времену* – имајући у виду идеолошки вокабулар који је коришћен – није на нивоу осталих Егерићевих остварења (пре свега критичко-есејистичких текстова о делима српске послератне прозе). Душан Бошковић је, у оквиру расправе о марксистичкој естетици, пажљиво предложио да се назначи разлика између социјалистичког реализма као „културне политике и као естетичке доктрине“, те да је корисно увести нијансе унутар тог разликовања будући да „није исто културна политика једне партије, државна културна политика и културна политика једнопартијске државе“ (Вошковић 2003: 38). Овакву дистинкцију Бошковић је начинио како би објаснио да није соцреалистичка доктрина *по себи* нужно опасна (нити да њено постојање угрожава егзистенцију других естетичких и

књижевних идеја у јавном оптицају), него да разлику у деловању и утицају исте доктрине – посредством социјалне литературе (у предратном периоду) и послератногвладајућегсоцијалистичког реализма – представља њено наметање као рестриктивне државне културне политике у једнопартијском систему. Уколико би пак неки историчар књижевности употребио наведену Бошковићеву дистинкцију као објашњење како је политичка и књижевно-теоријска мисао једне партије најпре била уистину „напредна“, а да је она затим наједном постала „назадна“ и догматска када се нашла у улози званичне државне културне политике – и при томе и даље задржао атрибуцију „напредна“ у односу према предратној комунистичко-левичарској литератури уз остављање свих који су (с различитих позиција) пре Другог светског рата негативно писали о њој на листи непожељних критичара – такви ставови не би могли нити смели бити одрживи у 21. веку.

Литература

1. Bulatović, Boris (2011), „The Ethical Nature and Types of Miroslav Egerić's Critical Essays on Works of Recent Serbian Prose“, *Наслеђе*, VIII/17: 207–217.
2. Gikić, Radmila (1975), „Indeks knjiga. Nagrada knjizi *Zamka kulture*“, *Polja*, XXI/202: 18.
3. Гордић, Славко (1994), „Интензитет и сјај креативне критичке речи“, у: Мирослав Егерић, *Срећна рука*, Нови Сад: Дневник, 175–182.
4. Деретић, Јован (2007), *Кратка историја српске књижевности*, Нови Сад: Адреса.
5. Егерић, Мирослав (1964), „Ђорђе Јовановић или борилачка критика“, *Izraz*, VIII/16: 401–414.
6. Egerić, Miroslav (1965), „Tragizam i sjaj glasnika“, *Delo*, XI/12: 1654–1666.

¹¹ О уделу идеолошког у Скерлићевом књижевно-историјском раду види: Пијановић 2011.

Егерићево проучавање књижевно-критичког дела Ђорђе Јовановића и природа односа антидогматске критике према предратној литератури

7. Егерић, Мирослав (1974), „Ђорђе Јовановић између теорије и критичарске праксе“, *Зборник за славистику*, VII: 136–151.
8. Егерић, Мирослав (1975а), „Дух без рефлексije и рефлексija у служби духа: природа српске поратне критике (1945–1960)“, у: *Дела и дани*, Нови Сад: Матица српска, 19–37.
9. Егерић, Мирослав (1975б), *Реч у врeмену*, Врњачка Бања: Замак културе.
10. Егерић, Мирослав (1975в), „Портрет критичара борца“. *Летопис Матице српске*, CLI/6: 1055–1061.
11. Егерић, Мирослав (1982), „Андре Жид и Ђорђе Јовановић“, у: *Дела и дани II*, Нови Сад: Матица српска, 296–310.
12. Егерић, Мирослав (1983), *Гласови и ћутања*, Приштина: Јединство.
13. Ивановић, Радомир В. (2003), „Стваралачки дух као изазов критичком духу“, *Из српске књижевности: зборник радова посвећен Мирославу Егерићу*, Нови Сад: Филозофски факултет – Змај, 15–24.
14. Лукић, Света (1963), „Социјалистички естетизам: једна нова појава“, *Политика*, 28. 4. 1963.
15. Негришорац, Иван (2003), „Критичар и његов романописац“, *Из српске књижевности*, 67–78.
16. Палавестра, Предраг (2008), *Историја српске књижевне критике (1768–2007)*, Нови Сад: Матица српска.
17. Пијановић, Петар (2011), „Корпус српске књижевности: 1900–1918“, *Serbian Studies Research*, II/1: 127–141.

EGERIC'S STUDY OF ĐORĐE JOVANOVIĆ'S LITERARY-CRITICAL WORK AND THE NATURE OF THE ANTI-DOGMATIC CRITICS' ATTITUDE TOWARDS PRE-WAR LITERATURE

Summary

This paper primarily deals with Egerić's interpretation of Đorđe Jovanović's opus and aims at demonstrating that the book *Reč u vremenu* is not at the same standard as some of Egerić's other achievements, primarily with respect to ideological vocabulary used therein. It is also noted that in general, such an approach towards pre-war literature was typical for modern post-war Serbian critics (up until the 1990s) and that the nature of anti-dogmatic critics' attitudes towards pre-war writers and critics is problematised. It is also pointed out that this mainly concerns insufficiently clarified ideological relations within which there are both illogicity and inconsistency and emphasised that, in the opinion of the author, there exists not only anachronism but also unviability within such literary – historical attitudes.

bulatovic_boris@yahoo.com